

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XI. 1924.

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1924.

De 's-Hertogenbossche Gedenkpenning van 1577.

De Bossche penning van het jaar 1577 heeft, zooals op de keerzijde daarvan vermeld staat, zijn ontstaan te danken aan het feit, dat de Staten-Generaal de stad 's-Hertogenbosch verlost hadden van *vreemd* krijgsvolk. Dit *vreemde* krijgsvolk was het Duitsche garnizoen, dat de Spaansche bezetting had opgevolgd.

Het is voldoende bekend, dat zoowel de Duitsche als de Spaansche soldaten aan de bewoners der steden en dorpen in de Nederlanden, gedurende den strijd tegen Spanje, veel last veroorzaakt hebben en ontzaglijk veel geld hebben gekost. Wat men er echter bij onze geschiedschrijvers van leest, geeft over 't algemeen maar een flauw denkbeeld van den erbarmelijken toestand, die er door het optreden dier soldaten toen geheerscht moet hebben. Eerst wanneer wij de resolutie- en rekeningboeken der betrokken plaatsen hebben doorgelezen, zien wij duidelijker wat de menschen van toen hebben moeten uitstaan en offeren om aan het geweld dier huurlingen te ontkomen, en begrijpen wij tevens beter, dat de vreugde over de verlossing dier benden er toe leiden kon zulk feit in 'n gedenkpenning vast te leggen.

In de meijerij van 's-Hertogenbosch alleen lagen meer dan dertig vendels, die zich zelf het te kort aan soldij, dat de Staten niet bij machte waren te betalen, door plunderen en afpersen wisten te verschaffen.

Uit eene schepenresolutie van 19 Maart 1577 van 's-Hertogenbosch blijkt, dat ééne maand soldij aan die

stad f 6000.— kostte en dat na de betaling dier som nog f 7000.— aan soldij te voldoen overbleef.¹⁾ Tot dekking van dit laatste bedrag wist het stadsbestuur geen anderen uitweg, dan het zilverwerk van kerken, kloosters, gilden, schutterijen en broederschappen ter verkoop op te eischen, waarbij alleen werd uitgezonderd zilverwerk „totter eeren Godts gedediceert”, als kelken, ciboriën, enz. Bijna in elke vergadering vindt men bepalingen of geschillen over de betaling der soldaten en ontwaart men hoe moeilijk de stad daaraan kon voldoen.

Onderhandelingen tusschen de stad en de Staten-Generaal, over de drukkende lasten van het garnizoen, brachten geen geld, maar wel den raad om met de soldaten te overleggen hoe tot een accoord over een mogelijk vertrek te komen. Eene poging in die richting mislukte echter, en de pensionaris der stad, die mede met de soldaten gesproken had, berichtte in de vergadering van 15 Augustus, dat zij „met yemanden „zonder voirgaenden brieven” niet wenschten te onderhandelen, en commissarissen verlangden, die „hen „taele ende spraecke” verstonden, maar afgezien hiervan toch de stad niet zouden verlaten zonder bevel van den koning of Don JUAN, daar zij den eersten „den eedt „ende geloefte” gedaan hadden de stad te bewaren.”²⁾

Zeer waarschijnlijk is dat antwoord aan de Staten overgebracht, want den 22ⁿ dierzelfde maand benoemden deze eene commissie, waartoe ook de Bossche pensionaris behoorde, om zoo mogelijk van de gedele-

---

1) Resol. van Stadsregeering. Gemeente-Archief 's-Hertogenbosch A. 4.

2) Resol. a. b.

geerden der keizerlijke gezanten een brief aan de Duitschers te 's-Hertogenbosch te krijgen, dat deze hun eed niet zouden schenden indien zij de aanbiedingen der Staten, door Don JUAN goedgekeurd, aannamen en diensvolgens vertrokken ¹⁾).

Of die brieven verkregen werden weet ik niet, maar den 7ⁿ September besloten de Staten den heer VAN CHAMPAGNEY met HANS VAN MUSCHENAM naar 's-Hertogenbosch te doen gaan om met de Duitschers daar te onderhandelen „avec le sceau et advis” van ORANJE en HOHENLOHE ²⁾).

Volgens de notulen der vergadering van de Bossche Schepenen van 13 September hebben de graaf van HOHENLOHE zelf en de heer van CHAMPAGNEY de onderhandelingen met de Duitse soldaten gevoerd. Zij hielden hun verblijf te Vucht, waarheen de Bossche Schepenen op 15 September eene commissie zonden om te vernemen tot welk accoord zij gekomen waren.

In de namiddagvergadering van dienzelfden dag bracht die commissie haar rapport uit, waarop men besloot te Antwerpen f 26.000.— op te nemen om daarmede het Duitse garnizoen te betalen ³⁾), waar tegenover de Drie Ledenen de voorwaarden stelden, dat het

1) Dr. N. JAPIKSE, *Resol. der Stat. Gen. B. G. P.* 26 (G. S.) 's-Grav. 1915, blz. 279.

2) Dr. JAPIKSE a. b. 281.

3) Dit geld werd opgenomen bij Antwerpsche kooplieden, waarvoor door Bossche burgers „credit ende geloove” verstrekt werd, die op hun beurt daarvoor van Den Bosch „brieven van versekeringe” ontvingen. Met goedvinden van de Staten van Brabant werd die som ingehouden van de „capitalen settingen ende van de verpachtinge van den generalen imposten ten platte lande”. De collecteurs daarvan moesten de inkomende penningen aan de borgen afdragen tot deze voldaan waren. — Resol. der stad. 24 Oct. 1577.

garnizoen zou vertrekken en dat geen ander daarvoor in de plaats zou komen, want de inwoners zelf zouden de stad bewaren „op sulcker ordinantien ende instantien „als den generaele Staten dien aengaende gelieve zall „te maeckene” ¹⁾). De dekenen der ambachten, het derde Lid der regeering, eischten bovendien nog, dat de soldaten niet zouden betaald worden voor alear zij de stad verlaten zouden hebben.

Nadat alles voor het vertrek der Duitschers geregeld was, gebeurde er iets, dat misschien wel de moeite waard is hier even te worden aangestipt, daar het waarschijnlijk in verband is te brengen met de door de Staten-Generaal verleende hulp. Twee dagen voor dat de soldaten zouden heengaan vroeg DE CHAMPAGNEY namens de Staten per brief aan de stad om de Unie van Brussel (9 Jan. 1577) te teekenen. Het eerste en tweede Lid stemden onmiddellijk toe wyl de „Unie ende „vereenige byden generaelen Staten gemaect (was) tot „welvaren van den landen van herwertsoveren”. Het derde Lid, de dekenen der ambachten, teekende eerst na met zijne „gezworenen” beraadslaagd te hebben en dan nog: „op expressen conditien dat met dese signature „ende teeckeninge vanden voirschr. Unie de blyden in „compsten, pacificatien ende vredehandel, noch de „privilegien van den landen ende steden int generael „ende particulier nyet en zullen worden vermindeert „noch gecrenckt in eniger manieren” ²⁾).

---

1) Resol. a. b.

1) Resol. a. b. vergad. 20 Sept. 1577. De kramers weigerden te teekenen; zij wilden dat de hoofdsteden van Brabant dit eerst zouden doen. Het geteekende charter berust in het archief van 's-Hertogenbosch, no. 891.

Dan kwam de dag der verlossing! Op Zaterdag den 21^{en} September trokken de Duitsche soldaten de stad uit, gijzelaars medevoerende tot waarborg der toegezegde gelden, waarvoor de Bossche gecommitteerden reeds naar Antwerpen vertrokken waren¹⁾.

Dit is dan de *gebeurtenis*, waarop de penning, aan 't hoofd van dit artikel genoemd, geslagen werd en waar zijn opschrift ook op wijst, n.l.: CIVIT' - BVSCID · MI - LITE · EXT · A · - FOEDERAT · BEL - GH · ORDINIB' · - LIBERATA - - ZI · SEPTEB - - 1577.²⁾

Onmiddellijk nadat het garnizoen de stad verlaten had kwamen de Drie Ledenen ter vergadering bijeen en nadat als eerste punt van de agenda de gouverneur de sleutels der stad aan de Schepenen had overgegeven, werd door het eerste en tweede Lid het voorstel aangenomen den Graaf VAN HOLACH (HOHENLOHE) en den heer VAN CHAMPAGNEY voor hunne diensten aan te bieden elk „een gouden kettenen van V^c croenen”, welk voorstel ook het derde Lid aannam, nadat het met zijne „gezworenen” daarover gesproken had.

Alhoewel het uit de notulen niet blijkt, moet toch door de Drie Ledenen in deze vergadering het besluit genomen zijn tot het doen maken van den penning op de bevrijding der stad. Wij zullen hiervoor zekerheid krijgen door een ander raadsbesluit en een rekeningpost.

Nadat in de stadsvergadering van 4 October (1577) gelezen was: „sekeren memorien omme de gratuiteyt

---

1) De Duitschers schijnen veel vuil te hebben achtergelaten, want na hun vertrek moesten de schoolkinderen de markt vegen, waarvoor in de rekening 5 stuivers voor een dozijn bezems verantwoord werd.

2) De stad 's-Hertogenbosch door de Staten der Vereenigde Nederlanden verlost van vreemd krijgsvolk, 21 September 1577.

„gedaen den grave VAN HOLLACH ende den heeren CHAM-
 „PAENGY te effectueren”, besloot men in de vergadering
 van 15 October te Antwerpen tegen interest 3000 gulden
 op te nemen „om daermede te contenteren ende vreden
 „te stellen den heeren die tselven voer een gratuiteyt
 „onlancx geaccordeert is geweest te wetene den grave
 „VAN HOLLACH ende den heeren VAN CHAMPAIGNY elcken
 „een goude ketten *met een medalie* van V^c cröenen”¹⁾).

De *gouden ketting met medaille*, waarvan hier sprake
 is, dekt volkomen het besluit van 21 September, maar
 geeft nog niet de volle zekerheid voor de identiteit van
 deze medaille en den hier bedoelden penning, welke wij
 eerst krijgen door een rekeningpost van 1582.

In dat jaar vinden wij voor „ontvangst” geboekt een
 bedrag van 128 gulden, 9 stuivers en 2 oort voor:
 „drie goude penningen metter waepenen deser stadt om
 „aen den hals te hangen als in den jaer [15] LXXVII
 „alhier zyn gemaict geweest, om seeckere heeren capi-
 „teynen ende andere te beschencken”.²⁾

Deze aanduiding van den stadsrentmeester is zoo
 duidelijk, dat daaraan geen woord behoeft te worden
 toegevoegd om de overeenstemming vast te stellen van
 de in de stadsnotulen van 15 October genoemde *medaille*
 en den door mij bedoelden penning. Alleen zou ik even
 willen wijzen op de omschrijving „metter waepenen

---

1) De graaf VAN HOHENLOHE ontving zijn ketting in een „rooden
 carmosynen fluelen huijdel met goude gewrocht” waarvoor 4 gld.
 en 10 st. betaald werd aan de huisvrouw van den stadssecretaris
 GERRIT COLEN. (Bek. 1577—78, kap. 7.).

2) Bek. 1582/83. kap. 13. Archief 's-Hertogenbosch 89. Jhr.
 EVERAERT BERWOUTS, schepen der stad, had die penningen ontvangen
 van de weduwe van JAN VAN HEDEL, in leven ook schepen der stad,
 die ze bewaard had.

deser stadt", welke ons zoo noodig nog meer zekerheid omtrent den penning geeft, daar diens voorzijde werkelijk het stadswapen vertoont.

Niet onwaarschijnlijk heeft de stad naast de gouden draagpenningen nog penningen in *zilver* doen slaan om die ter herinnering harer „verlossing” den overheids-personen aan te bieden. Een dergelijk exemplaar, dat op plaat III, n°. 1, is afgebeeld, berust in het Koninklijk Kabinet van Penningen te 's-Gravenhage. Het is echter geen draagpenning, wijl het daartoe noodzakelijke oogje er aan ontbreekt ¹⁾).

Waar de penning werd *geslagen* kan niet met zekerheid worden gezegd: Naar het oordeel van den heer VAN KERKWIJK, Directeur van bovengenoemd Penningkabinet, zou dat geschied kunnen zijn te Antwerpen, daar de penning overeenkomst toont met munten van ± 1580 in die stad geslagen. Ook zou de *matrijs* volgens hem niet door een „goudsmit” maar door een „ijzersnijder” zijn gemaakt, wat naar eene „munt” verwijst. Antwerpen had in 1577 eene munt, 's-Hertogenbosch niet. In dat jaar werd er juist besloten geen *munt* op te richten, omdat zulks den koning aanging en er bezwaren gemaakt waren. Ook zouden de kosten te groot zijn geweest.

Ik neem de meening van den heer VAN KERKWIJK gaarne over en te meer nog, omdat 's-Hertogenbosch meestal de noodige gouden en zilveren voorwerpen te Antwerpen kocht ²⁾).

---

1) Ik dank de reproductie aan de welwillendheid van den heer VAN KERKWIJK, den directeur van het Kon. Kabinet.

2) Er is kans, dat bij het lezen van den door mij geciteerde rekeningpost van 1582 (blz. 22) de meening ontstaat, dat de penning

De penning schijnt zeer zeldzaam te zijn. Bij BIZOT *Histoire métallique de la République de Hollande*, Parijs 1687 en diens vermeerderde nederlandsche uitgave: *Medalische Historie der Republyk van Holland*, Amsterdam 1690, komt hij niet voor, evenmin in de te Amsterdam in 1723 bij L'HONORÉ & CHÂTELAIN uitgegeven „*Explication historique des principales médailles ... des Provinces-Unies des Pays-Bas*”. Alleen bij VAN LOON, deel II, bladz. 176, staat hij afgebeeld, doch ook zonder oog, en deze schijnt slechts een exemplaar daarvan te hebben gekend.

Ik zou mijn mededeelingen over den Bosschen penning van 1577 hier kunnen eindigen, ware het niet, dat een *namaak* daarvan bestaat, welke voor *echt* doorgaat en waarvan vele exemplaren worden aangetroffen. Een enkel woord daarover lijkt mij wel van belang.

De nagemaakte penning is niet *geslagen*, maar *gegoten* en komt voor in zilver, brons, lood en verkoperd tin. Hij is even groot als de echte, doch ruwer van bewerking en de letters van het opschrift zijn plomp en onregelmatig (afb. II).

Bij het vergelijken der beide penningen valt dadelijk op, dat de vorm van het wapenschild op de nagemaakte, zoowel als die der wapenstukken, minder sierlijk is en dat het randje sterk met dat van den echten penning verschilt. Misschien zal niet zoo spoedig worden gezien

---

te 's-Hertogenbosch *geslagen* werd. Wij lezen daar wel: „als in den „jaer [15] LXXVII *alhier* zijn *gemaect* geweest”, maar dit „maken” hier moet niet begrepen worden als „vervaardigen”. De bedoeling is: 's-Hertogenbosch heeft in 1577 een penning *gemaakt om* daarmede zekere personen te beschenken.

de afwijking tusschen de staarten der leeuwen 2—3 der beide penningen. Op den echte hebben die leeuwen een *gespleten en overelkandergeslagen* staart en op den nagmaakte hebben zij een *enkelen* staart.

De vier leeuwen in het vrijkwartier van het Bossche wapen worden tot op heden ten onrechte nog aangeduid als het *wapen* der Brabantsche hertogen, terwijl zij slechts hun *wapenteeken* zijn ¹⁾. Die leeuwen zijn: 1—4 Brabant, en 2—3 Limburg en deze laatste heeft immers niet den *enkelen*, maar den *gespleten en overelkaar-geslagen* staart. Toen de penning in 1577 geslagen werd moet men die eigenaardigheid van den Limburgschen leeuw nog gekend hebben, want PHILIPS II voerde hem, als hertog van Brabant, nog aldus in zijn wapen. Eerst op het laatst der XVIIIe eeuw treft men te 's-Hertogenbosch den leeuw van Limburg met den *enkelen* staart aan, en zoo komt hij nog heden in het Bossche wapen voor.

VAN LOON heeft den penning vrijwel trouw gecopieerd. De vorm van het wapenschild heeft dezelfde slankheid, de halve dubbele adelaar is even rank, de lindeboom is van denzelfden vorm en heeft hetzelfde aantal bladeren, maar den leeuw van Limburg gaf hij den verkeerden staart, n.l. den *enkele* ²⁾. Op de keerzijde maakte hij meer foutjes: naast het nog al groote verschil van het

---

1) In eene studie over het Bossche wapen zal ik de onhoudbaarheid aantonen der bewering dat hertogin JOHANNA VAN BRABANT in 1355 die leeuwen aan het Bossche wapen toevoegde.

2) VAN LOON vergist zich ook met *metaal* en *kleur* der leeuwen. Brabant, die goud op zwart is, maakte hij rood op zilver en Limburg goud op rood in plaats van rood op zilver. Kleur en metaal der andere deelen geeft hij niet aan.

lettertype is de *scheidingspunt* achter de A op regel 3 *weggelaten* en werd een *afkortingsteeken* te véél aangebracht bij het woord SEPT(M)B(RIS), n.l. boven naast de B ter aanduiding van het afgekorte RIS. Het randje op voor- en keerzijde teekende hij geheel anders.

Als men den *nagemaakten* penning legt naast de teekening bij VAN LOON, dan ziet men, dat ook daarop de *scheidingspunt* achter de letter A ontbreekt, dat daar ook hetzelfde te veel aangebrachte afkortingsteeken bij de B van SEPTEMBRIS voorkomt en hetzelfde randje werd nagemaakt. Op den verkeerden staart van den Limburgschen leeuw heb ik reeds gewezen.

Uit dit alles meen ik te mogen besluiten, dat de valsche penning gemaakt is naar de teekening bij VAN LOON en waarschijnlijk reeds in de XVIIIe eeuw, toen er immers veel liefhebberij hier te lande ontstond om penningen te verzamelen, vooral na het verschijnen van VAN LOON's werk. Een ding heeft de falsaris bij VAN LOON niet begrepen, en wel het afkortingsteeken boven „SEPTEMBRIS” om het weglaten der M aan te duiden. Hij heeft niet kunnen zien of dat teeken *bovenop lag* of dat het was ingegrift en hij deed dit laatste, terwijl op den echten penning dat teeken even hoog ligt als de letters.

's-Hertogenbosch, Maart 1924.

H. J. M. EBELING.

1.

2.